

“Küresel kapitalizm” yanılsamasının panzehiri: Dünya kapitalizminin uzun krizi

Kurtar Tanyılmaz

“(…) Çünkü ben, Dünya boyutlarında bir çölde göçüp durmuş bir kabilenin çocuğuyum (...) Tıpkı eski Yunanlılar gibi, kimliğim bir mitologyaya yaslı duruyor. Biliyorum sahte bir mitologya bu, ama gerçeğin ta kendisini barındırıyormuş gibi saygı gösteriyorum ona” (A. Maalouf, Yolların Başlangıcı)

“Kuyunun dibinden çıkacağız ama kuyudan bütünüyle çıkıp çıkmayacağımızdan emin değilim” (George Soros)

1- Giriş

“Küreselleşme” tartışmalarının olanca yoğunluğuyla sürdüğü 90’lı yıllarda bir gazetede “Komünizme de çare bulundu” başlığı altında şu habere yer verilmişti: “ABD başta olmak üzere varlıklı tüm Batı ülkelerinin yıllar boyunca mücadele ettiği komünizm düşüncesine karşı doktorların çare bulduğu öne sürüldü. Beynin bir kısmının kesilip çıkarılmasından ibaret olan ‘lobotomy’ ameliyatını geçiren kişilerin ‘komünistlikten’ vazgeçtikleri iddiası, İsveçli doktorlardan geldi. Bu ilginç iddiaya İsveç’in resmi SVT tele-

Devrimci Marksizm

vizyonunda da yer verildi. Haberde bir İsveçli doktorun lobotomy'nin ardından ateşli bir komünistin komünizme olan ilgisini yitirdiğini iddia ettiği belirtildi¹. Halbuki Solda "küreselleşme" iddiası etrafında yürütülen tartışmalarda sosyal-liberal sentezin Üçüncü Yol'undan Post-Marksistlere kadar ileri sürülen fikirlerin yıllardır gördüğü afyon işlevini dikkate alsalardı, kimbilir belki de İsveçli doktorlar beyhude yere böylesi "çare" arayışlarına yönelmezlerdi. Gerçekten son 20 yıldır ortalığı kaplayan "küreselleşme" tezleri günümüz kapitalizminin çelişkilerini, somut gerçekliğini perdelemekte, işçi hareketi açısından berrak bir perspektife sahip olmak isteyenleri adeta bir labirente sokmakta.

Doğu Bloku'nun çöküşünün de verdiği aşırı güvenle piyasa ve kapitalizme övgüler düzül­düğü bir dönemde krizin derinleşen boyutları kendisini ar­dı ardına hissettirmeye başladı. Dünya kapitalizminde ar­dı ardına yaşanan krizler bu tehdidin hiç de azımsanmayacak boyutlarda olduğunun bir işareti sayılmalı. Burjuvazinin bütün iyimser telkinlerine rağmen 1992'de Avrupa döviz kuru mekanizması çöktü, 1994'te tahvil piyasası sallandı, 1997 ve 1998'de Asya krizi, bunun Rusya, Meksika, Arjantin ve Türkiye'ye sıçraması ile dünya finans piyasaları çökmenin eşiğine geldi, 2001 yılında "yeni ekonomi" ABD'de firma iflasları ile birlikte çöktü. 90'lı yıllardan itibaren bütün canlanan kapitalizm imalarına rağmen gazetelerin ekonomi sayfalarında "Dünyada 1929 korkusu", "Büyük Buhan tehdidi"² gibi haberler sıkça yer aldı, uzmanlar dünya ekonomisinin daha da gerilemesi halinde 50 yılın en ciddi küresel durgunluğunun yaşanacağını belirttiler³. Dünyanın en büyük tahvil fonu yöneticisi *Financial Times* gazetesine verdiği demeçte, başta ABD ve Japonya olmak üzere pek çok ülkede devletten firmalara ve hane halkına uzanan bir zincir içinde tüm ekonomik birimlerin aşırı ölçüde borçlanmış olduğunu belirttikten sonra, dünya ekonomisinin ve mali piyasaların son 20-30 yılın en tehlikeli dönemeçlerinden birinde bulunduğu­na işaret ediyordu⁴.

Kitlesel işsizliğin boyutları: 1997 yılı itibariyle 1 milyar işsiz. Bu dünya nüfusunun yüzde 20'si ve çalışabilir nüfusun 1/3'ü. İşsizlik başta OECD ülkeleri olmak üzere bir türlü azaltılamıyor. Sadece "Güney"de değil, "Kuzey" in zengin ülkelerinde de yoksulluk artıyor. Dünya çapında artma eğilimini sürdüren kitlesel işsizlik oranları ve yoksullaşmayla birlikte dünya ka-

1 *Milliyet*, "Komünizme de çare bulundu!", 8.4.1998.

2 *Milliyet*, 21.7.2002; *Radikal*, 5.4.1999.

3 *Radikal*, 7.5.2002.

4 *Milliyet*, 21.6.2004.

pitalizminin krizi derinleşiyor, ama liberal sol ve “alternatif küreselleşme”yi savunan çevrelerde bütün bu gelişmeler “küreselleşmenin öteki yüzü” diye tanımlanarak, sistemin yapısal bir sorunu olarak değil, yeni bir dönemin istenilmeyen sonuçları gibi ele alınıyor⁵. Dünya ve Türkiye Solu’nun geniş kesimlerinde küreselleşmenin kendisine değil, “neoliberal küreselleşmeye” karşı mücadele etmek gerektiği görüşü hakim. Tartışmalar “vahşi kapitalizm”i nasıl ehlilestirebiliriz sorusu etrafında dönüyor. Bu aslında solda olmayan liberaller tarafından bile dile getiriliyor⁶. Bu kavrayışa göre mesele, dünya ekonomisinin krizinin çoktan bittiğini yıllar önce ilan edenlerden Çağlar Keyder’in ifadesiyle “küreselleşmenin meyvesini dağıtmak”tır⁷. “Elitist” küreselleşmeye karşı “aşağıdan” ve “demokratik” bir küreselleşme arayışı öne çıkarılmaktadır.

Bu yazı liberal sol ve “alternatif küreselleşme”yi savunan kesimlerin günümüz kapitalizminin küresel nitelikte bir dönüşüm geçirdiği ve küreselleşmenin kendisini sorgulamak yerine, yarattığı sosyal sorunlara müdahale olanakları üzerinde durmanın daha gerçekçi olduğu iddiasını sorgulamayı amaçlıyor. Bir kez kapitalizmin niteliksel bir dönüşüm geçirmediği ve çelişkili eğilimlerinin şiddetlendiği bir yapısal krizden geçmekte olduğu kavrandığında, “küreselleşme” iddiasının sermayenin işçi sınıfını dize getirme stratejisinin ve ideolojisinin önemli bir unsuru olduğunu, bunun işçi hareketi açısından yakıcı önemde olan politik sonuçlarını es geçmenin, işçi sınıfı ve tüm ezilenler açısından ağır toplumsal bedelleri olacağını kavramak mümkün olabilir. Dolayısıyla gerek giderek derinleşen dünya iktisadi krizini, gerekse de neden bunun önümüzdeki günlerde savaşların da yoğunlaşacağı bir mücadele dönemine yol açacağını anlamak bakımından bu tartışma can alıcı önem taşımaktadır. Bu doğrultuda özellikle liberal sol ve alternatif küreselleşmeciler arasında yer alan çeşitli yaklaşımların “küresel kapitalizmi” nasıl ele aldıklarını, kapitalizmin krizini nasıl açıkladıklarını ya da krizi neyin krizi olarak kavradıklarını ve çözüm önerilerini ortaya koyduktan sonra, devrimci Mark-

---

5 Buradaki çelişkiyi “adil küreselleşme” taraftarı bir iktisatçı, “dünyada halen 4 milyar insan küreselleşen piyasaların dışında yaşamını sürdürmeye çalışıyor” ifadesiyle açıkça ortaya koyuyor (Hasan Ersel, *Referans*, 20.12.2004, vurgu bana aittir).

6 “Devlet nasıl reforme edilecekse, küreselleşmenin de gittikçe küçülen, düzleşen bir dünyada ehlileştirilmesi lazım” (H. Cemal, *Milliyet*, 10.11.2005).

7 İFMC’nin 1990 yılında düzenlediği İktisatçılar Haftası’nda dünya kapitalizminin krizinin bittiğini savunan (*İktisat Dergisi*, Sayı: 305-307, 1990, s. 30) Keyder, 11 Eylül sonrası dönemi yorumlarken de “(...) Ama benim gördüğüm kadarıyla insanlar Batı teknolojisinin ve kültürünün sunduğu şeylere çok sıcak bakıyor. Yani hınca daha çok, bu teknolojinin ve kültürün meyvelerini yeterince elde edememiş insanların tepkisi söz konusu” dedikten sonra uluslararası Keynesî politikalara vurgu yapmaktadır (*Radikal*, 15.11.2001).

Devrimci Marksizm

sist bir yaklaşımın krize ilişkin temel çözümleme unsurlarını sergilemek istiyorum.

2- “Alternatif küreselleşmeci”lerin günümüz kapitalizmine bakışları

“Kötü kapitalizm iyi kapitalizmi kovuyor”⁸

Genelde liberal sol kesimlerde küreselleşmenin kaçınılmaz bir olgu olduğu ve kapitalizmin tümüyle doğa değiştirdiği varsayımından hareketle günümüz dünyası ya kapitalizmin yeni bir evresi ya da yeni bir evresine geçiş dönemi olarak ele alınıyor.⁹ “Küresel kapitalizm”, “enformasyon toplumu”, “esnek birikim”, “post-Fordist dönem”, “yeni ekonomi” gibi kavramlarla nitelenen bu dönemde dünya kapitalizminin yapısal krizinin artık bittiği, en azından yönetilebildiği, yeni teknolojiler sayesinde elde edilen verimlilik artışlarının yeni bir “altın çağ”ı mümkün kıldığı sadece liberaller arasında değil, sol liberaller ve alternatif küreselleşme taraftarlarınınca da ortak olarak paylaşılıyor.

Küreselleşmenin doğa kanunu gibi yadsınamaz bir olgu olduğu ön kabulünü örneğin Murat Belge olanca açıklıkla ifade ediyor: “Nelson Mandela küreselleşmeden şikayetçi olmanın mevsimlerden yakınmak gibi bir şey olduğunu söylemiş. Çok doğru. Şu günlerde hepimiz sıcaklardan dert yanıyoruz, ama bu konuda ne kadar feryat edersek edelim, ısının kendisini değiştiremiyoruz. ‘Ben bu sıcakın dışında kalacağım’ da diyemiyoruz. Tek yapabileceğimiz, onun nesnel varlığını kabul edip ona karşı artık klima mıdır, gölgesi çardak mıdır, elimizin altındaki imkanlarla korunmak.”¹⁰ Hatta küreselleşmenin “ilerici” nitelikleri olduğu bile vurgulanıyor. Örneğin Oğuzhan Müftüoğlu, “Nasıl ilk geliştiği dönemlerde kapitalizme karşı olmak örneğin matbaaya da karşı olmak değilse, bugün de aynı şekilde küreselleşmeye karşı çıkmak, ona tekabül eden her türlü ileri oluşumuna karşı çıkmayı gerektirmez” görüşünü savunuyor.¹¹

Küreselleşmenin yadsınamaz bir olgu olarak kavranmasında yeni teknolojilere belirleyici rol verilmektedir. Hatta Hardt ve Negri daha da ileri gide-

8 Düzenleme Okulu'nun önemli isimlerinden Robert Boyer'in ifadesi. *Birikim*, Aralık 1997, s. 59.

9 Bkz. R. Went, *Küreselleşme*, çeviren: Emrah Dinç, İstanbul, Yazın, 2001, s. 135; D. Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çeviren: Sungur Savran, İstanbul, Metis, 1997, s. 170.

10 *Radikal*, 29.7.2001.

11 *Radikal*, 26.5.2002.

rek artık üretim ilişkilerini kuran unsurun iletişim teknolojileri olduğunu belirtmektedirler.¹² Böylece günümüzde sermayenin ya da “piyasa güçleri”nin yeni teknolojiler sayesinde sermaye ile emek arasındaki güç dengelerinin sermaye lehine değiştiği¹³ ve “küresel” boyut kazanmasıyla denetlenemediği¹⁴ konusunda sol liberal ve alternatif küreselleşmeci akımlar birleşiyorlar. Bu gelişmelerin en önemli sonucunun ekonominin politikadan ve özellikle devletten bağımsızlaşması, devlet ve toplum arasındaki sözleşmenin bozulması olduğunu iddia ediyorlar.

Söz konusu yaklaşımlar açısından bu tespitin anlamı şudur: “Küresel kapitalizm”in aslında uzun dönemli, yapısal bir kriz yaşadığından söz edilemez¹⁵; eğer bir kriz varsa bu bir **yönetim** krizidir ve yoksulluk, işsizlik gibi sosyal sorunlara yol açan da izlenen yanlış politiklardır. Çünkü sermayenin “küresel” bir nitelik kazanmasıyla artık daha önce ulus-devletlerin üstlendiği toplumsal denetim imkanları ortadan kalkmış, dünya çapında bir **düzenleme eksikliği** ortaya çıkmıştır. Sermaye ile emek arasındaki bozulan güç dengelerinin denetlenememesinde temel sorumlu “ulus-ötesi sermaye” kesimleri, Batılı hükümetler ve uluslararası finans kuruluşlarının izlediği yanlış politiklardır. Başka türlü ifade etmek gerekirse, bu kavrayışa göre II. Dünya Savaşı sonrası dönemin daha denetimli ve “insancıl” kapitalizmine dönmeyi sağlayacak politikalar benimsense, bir çok sorun çözülebilirdi.

Bu tespitin en önemli sonucu, daha önce ulus-devletler tarafından üstlenen sosyal işlevlerin, onların denetiminden çıkmasıyla birlikte, yoksulluğun artmasına, gelir dağılımının bozulmasına ve eksik tüketime yol açmasıdır¹⁶. Zygmunt Bauman’ın ifadesiyle “Ortodoks devlet için artık söz konusu olmayan ya da elinden çekilip alınmış en göze çarpan işlev, Castoriadis’in ‘tüketimin artış ritmiyle üretkenlik artışı arasında yaklaşık bir eşitlik’ olarak ad-

12 Hardt/Negri, *İmparatorluk*, çeviren Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 2004, 4. baskı, s. 354.

13 Örneğin Baskın Oran: “Şu anda Batı dünyası, elektroniği kullanarak Üçüncü Sanayi Devrimini yapıyor. Bunun emek-sermaye ilişkileri üzerindeki etkileri şu anda kesinlikle emeği zayıflatır yönde”, *Radikal*, 31.3.2004.

14 Örneğin A. İnsel şöyle yazıyor: “İçinde bulunduğumuz küreselleşme dönemi, düzenleyici siyasal kurumların yani esas olarak devletlerin ellerindeki yetkilerin alındığı veya daraltıldığı, buna karşılık küresel boyutta düzenleme kurum ve mekanizmalarının oluşmadığı, kapitalizm düşüncesinin idealini yansıtır”, *Radikal İki*, 26.1.2003.

15 Hatta Hardt/Negri daha da çarpıcı şekilde kapitalizmin oldukça sağlıklı olduğu görüşündedirler, age. s. 284.

16 ATTAC bunun en önemli sonucunun zengin ve yoksul arasındaki uçurumun derinleşmesi olduğuna, dolayısıyla dağılım sorununun dünyanın gündemine alınması gerektiği görüşüne katılmaktadır (C. Grefe, M. Greffrath, H. Schumann, *ATTAC*, çeviren: Ülku Hastürk, İstanbul, Çitlembik, 2003, s. 74).

landırdığı 'dinamik denge'nin sağlanmasıdır"¹⁷. Bu "denge"yi bozan yukarıda değinildiği gibi özellikle finans kesiminin artan gücüdür. "Kumarhane kapitalizmi"nde vurgun, soygun gibi nitelermeler hep bu gücün kötü kullanımına işaret etmektedir.

Krizi sermayenin yayılmacı, saldırgan karakterini temsil eden mali sermayenin artan gücüyle açıklayan yaklaşımların yanı sıra, post-Marksist diye tanımlanabilecek bir akım, ayrıca yukarıda ifade edilen "dengeyi" bozan ve krize yol açan bir başka etken olarak işçi mücadelelerinin evrimine ve sermaye karşısında artan güçlerine gönderme yapar.¹⁸ Bu açıklama tarzına göre işçilerin geliştirdiği pasif direniş yöntemleri emek üretkenliğini düşürmüş, artı-değerin oranının azalması sonucunda kâr marjları düşmüş ve kapitalistlerin yatırım güdülerinin kırılmasıyla arz ve talep arasındaki uyum "esnekliğini" yitirmiştir. Her iki açıklama tarzında da ortak olan varsayım, şayet 1945-70 arası "Altın Çağ" diye nitelenen döneme benzer şekilde, kurumsal düzenlemelerle yeniden talep artırıcı (Keynesyen) politikalar izlenebilirse, sermayedarların ürün fiyatlarını düşürerek yeni yatırımlara yönelecekleri, talebin tekrar canlanmasında rol oynayacaklardır. Yani kriz dolaşım - tüketim ve bölüşüm - alanından kaynaklanmaktadır.

Özetle bu yaklaşımlar krizi bir *gerçekleşme* sorunu, bir *eksik tüketim* sorunu olarak algılamaktadırlar. Bu da krizin üretim alanında değil, bölüşüm ve tüketim alanındaki sorunlarla açıklandığı anlamına gelmektedir, çünkü sömürünün üretim ilişkilerinden değil, bölüşüm ve tüketim üzerindeki mücadelelerden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Bu teorilerde sömürünün kökeninin artık-değer değil, *artı-iktidar*¹⁹ olduğundan söz edilebilir. Bu durumda söz konusu yaklaşımların vurguyu sömürüye değil, **dışlanmaya** kaydırmaları tesadüf olmasa gerek.

"Terbiyeli kapitalizm" ya da kapitalizmi kapitalistlerden korumak

Yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi liberal sol içindeki "alternatif küreselleşme" yaklaşımları, aralarındaki farklara rağmen küreselleşmenin yanlış yürütüldüğü ya da yönetildiği görüşünde hemfikirler. Onlara göre eğer ortada hâlâ bir kriz varsa bu bir bütün olarak talebi daraltan yanlış politikaların ürünüdür. Dolayısıyla çözüm, talebi dünya çapında yeniden canlandıracak toplumsal-politik düzenleyici kurumların yeniden yapılanması²⁰, bir anlam-

17 Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 1999, s. 76.

18 Hardt/Negri, age. s. 289.

19 "Surplus-power" anlamında, Hardt/Negri, age. s. 335.

da güç dağılımında değişikliktir.

Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, söz konusu akımlar üretim araçlarının özel mülkiyetine değil, yönetimde yer alan seçkinlere karşılar. Bu akımlar seçkinleri ister “ulus-ötesi elitler” (W. Robinson), ister “küresel düzenin aristokratları” olarak nitelendirsinler, temelde bunların kapitalizmi bir kumarhaneye, bir “finans-merkezli vurguna” (A. İnsel) dönüştürmelerine karşılar. Ahmet İnsel’in şu sözleri bu kavrayışı güzel özetliyor: “Günümüz antikapitalizm düşününde egemen eğilim, pazar ekonomisi yöntemini reddetmeden, kapitalizmin sınırsızlığına bir set çekmek.”²¹ Bununla amaçlanan “ulus-ötesi” şirketleri, finansal piyasaları sınırlandırmak, denetlemektir. Zira bunların artan gücü “sosyal hakların gelişimini engellemekte ve böylelikle teknolojik gelişmenin kendi sınırlarına ulaşmasını zorlaştırmakta ve bütün sosyal ve çevresel kararların kârlılığı artırmak gibi bir dar görüşlülük çerçevesine indirgenmesine yol açmaktadır. Tam tersine verimlilikteki artış sosyal bir amaçla kullanılmalıdır.”²²

Bu doğrultuda bir tür uluslarüstü sosyal devlet (“küresel refah devleti”) talep edilmektedir. İster uluslararası Keynesçilik, isterse de “küresel reformizm” olarak tanımlansın, bu yapılanmaya nasıl varılacağı konusunda, İMF, Dünya Bankası gibi mevcut uluslararası kurumların “küresel yurttaşlar” tarafından demokratikleştirilmesi talebini ortaya atanların²³, dizginlenmiş bir kapitalizm umudunu paylaştıklarını ileri sürmek mümkündür. İstene söz konusu yaklaşımlara göre açıkça kapitalizmle demokrasi arasında bir uzlaşmadır. Ahmet İnsel’in ifadesiyle “işveren sınıfının medenileşmesi yönünde bir toplumsal baskı yaratmak” amaçlanmaktadır.²⁴

---

20 Örneğin ATTAC adil bir dünya ticareti talebi ve dünya piyasalarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini ileri sürüyor. Benzer görüşlere IV. Enternasyonal Birleşik Sekreteryası da (BİRSEK) yeni programında yer veriyor: “Dünya ekonomisi rasyonel kurumlar aracılığı ile tekrar düzenlenmelidir” (IV. Enternasyonal, *Direnşler, XV. Dünya Kongresi Kararları*, çevirenler: Umur Konuş, Ecehan Balta, Özlem Barın, Nurcan Turan, İstanbul, Yazın, 2005, s. 111).

21 A. İnsel, *Radikal İki*, 26.1.2003.

22 IV. Enternasyonal Birleşik Sekreteryası’nın (BİRSEK) yeni programındaki yer alan bu ifade için bkz. IV. Enternasyonal, age. s. 111.

23 Örneğin Hardt/Negri, age. s. 322 ve s. 401. Küresel bir siyasi otoritenin yokluğuna işaret eden Hardt/Negri, insan haklarını temel alan küresel bir anayasanın (küresel bir Magna Carta) gerekliliğini vurguluyorlar (aktaran O. Ulagay, *Milliyet*, 22.3.2004).

24 A. İnsel, *Radikal İki*, 13.6.2004.

3- Liberal solda “alternatif küreselleşme”nin açmazları

İradi kriz teorilerinden...

Kapitalizmin “küreselleştiği” iddiasının temelinde sermayenin ulus-devletin denetiminden kurtulduğu, adeta bağımsızlaştığı iddiasının yattığını yukarıda belirtmiştim. Dolayısıyla burada sermayenin ulus-ötesi bir niteliğe bürünmesini **kaçınılmaz** kılanın ne olduğu sorusu önem taşımaktadır. Bu soruya sermayenin doğasında yayılmacı olduğu, yeni teknolojilerle birlikte hareket kabiliyetinin ve hızının iyice arttığı şeklinde cevap verilmektedir. O takdirde kaçınılmazlık nitelemesinin anlamı şudur: Sermaye artık ulus-devletlerden bağımsızlaştığına göre, her yere kolayca göç edebilecek bir serbestliğe, hıza ulaşmıştır. Bu durumda işçi sınıfının ve diğer ezilen kesimlerin sermaye karşısında artık pazarlık gücü kalmamıştır. Zira sermaye her an başka yere gidebilir. Dolayısıyla mücadele etmek anlamsızdır. Önemli olan bazı insani hakların savunulmasıdır, sermayedarları, piyasa güçlerini daha demokratik olmaya ikna etmektir. Zaten ulus-devletlerin önemi de kalmamışsa, o takdirde devletler arası çatışma ve savaş olasılıkları da oldukça düşük demektir. Peki ya sermaye ya da piyasa güçleri o kadar da hareketli değilse, ilişkide oldukları ulus-devletle ilişkileri o kadar da gevşek değilse ve sermayeler arası rekabetin şiddetlenmesinde devletlerinin önemi giderek artıyorsa? O takdirde kaçınılmazlık iddiası çöker; onun yerini sermayeler arası çatışmaların kaçınılmazlığı alır.

Bu iddiaların gerçekliğini sınamak politik sonuçları itibariyle de önem taşımaktadır. Bu sınamayı yaparken başlangıç noktası kapitalizmin gelişim dinamiklerinin kavranması olmalıdır. Küreselleşme tartışmalarında kapitalizmin tarihi, ekonomi-toplum ya da buna denk düşen piyasa-devlet karşıtlığı üzerinden açıklanmaktadır. Bazen ekonomi ve piyasaların toplum üzerinde tahakküm kurduğu, bazen de toplumun ekonomi ve piyasaları denetim altına aldığı ileri sürülmektedir. Ahmet İnsel’in ifadesiye “kapitalizmin tarihi toplumla ekonomi arasında geçen bitmek tükenmek bilmez bir mücadele”dir.²⁵

Burada kapitalist üretim tarzının yanlış bir şekilde kavranması söz konusudur. Kapitalizm üretim ve ekonomi alanından kaynaklanan bir toplumsal iktidar ilişkisi olarak kavranmamakta, yaşanan sorunlar politika alanındaki eşitsizliklerin (demokrasi eksikliği vb.) bir sonucu olarak görülmekte ve ortaya çıkan toplumsal sorunlar “piyasalara” hükmeden sermaye sınıfının pa-

---

25 A. İnsel, *Birikim*, Aralık 1997, S. 27.

razit, yayılcı davranışlarıyla açıklanmaktadır. Alternatif küreselleşme tartışmalarında sorun, kapitalizmin kendisinden, onun hareket yasalarından, işleyiş tarzından, üretim alanındaki çelişkilerden değil, **yönetim** tarzından kaynaklanmaktadır. Başka türlü bir ifadeyle, günümüz kapitalizminde eğer bir krizden söz edilebilirse, bu kapitalist sermaye birikiminin ekonomi düzeyindeki, üretim alanındaki engellerinden değil, politika alanındaki “engellerden”, ya ulus-ötesi şirketler, “rantiye” finans kapital ve hükümetlerin izlediği neoliberal iktisat politikalarından ya da sermaye ile emek arasındaki güç mücadelelerinden kaynaklanmaktadır.²⁶ Ahmet İnsel’in ifadesiyle, “günümüz antikapitalizm düşünüyü çatışmayı, üretim tarzları alanında değil, iktisadi güç ve onun sınırsızlığıyla siyasal güç arasındaki çelişki üzerine kuruyor.”²⁷

Böylece krizin ana nedeni olarak, izlenen neoliberal politikaların özellikle mali sermayenin “sınır tanımaz” genişlemesine hizmet ettiği ve bunun da sosyal hakları aşındırarak gelir dağılımı bozukluğuna, talep yetersizliğine ve bir eksik tüketim krizine yol açtığını tespit ederler. Bu iddianın en önemli sonucu krizin sorumlusunun rantıye, tekelci sermayedarlar, ABD hükümeti, ya da IMF ve Dünya Bankası kurumları gibi bu tür politikaları destekleyenler olduğunun ileri sürülmesidir. Bu tür iddiaları **iradi kriz teorisi** olarak tanımlayabiliriz. Bir kez krizin kapitalist sermaye birikiminin üretim alanındaki içsel çelişkilerinden ve sınırlarından değil, iktisadi dinamiklerle bunu çevreleyen, düzenleyen politik alandaki toplumsal güçler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığı iddia edilirse, bunun mantıki sonucu, krizin kapitalizmin bir krizi olarak değil, kapitalizm **içinde** bir kriz olarak algılanmasıdır ve krizin “doğru” politikalarla çözülebileceği²⁸ saptamasıdır.

Oysa bu tür bir kavrayışta kapitalistleri böyle davranmaya iten nedir sorusuna ya cevap verilmez, ya da doğrudan kapitalistlerin iktidar hırsı ile açıklanır. Dolayısıyla da kapitalizm gerek sermayedarlar arasında gerekse de sermaye ile emek arasında salt bir **güç mücadelesine** indirgenmektedir. Halbuki daha önceki toplumlarda da böylesi bir güç mücadelesi vardı. Burada sormamız gereken kapitalizme **özgü** olanın ne olduğudur. Kapitalist üretim tarzı örneğin feodalizme benzer salt bir güç mücadelesi olarak değerlendirile-

---

26 Bu görüşü Post Marksistlerin cephesinden aktaran bir örnek olarak bak. Nick Dyer-Whitford, *Sibermarx – Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi*, çeviren: Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı, 2004, s. 94.

27 A. İnsel, *Radikal İki*, 26.1.2003.

28 Bu görüşe örnek olarak bkz: D. Harvey, age. s. 207: “Bir düzenleme sisteminin kurumsallaşması aracılığıyla kurulan makro-ekonomik denetim aşırı birikim sorununu kontrol altında tutabilir.”

Devrimci Marksizm

mez.²⁹ Oysa bu tür yaklaşımlarda sınıf ilişkisi, üretim gerçekleşikten sonra, bunun “nimetlerini” paylaşmada ortaya çıkan bir güç mücadelesi olarak görülmektedir.

Marx'ın kapitalizm tahlilinin özgüllüğü bize bu gücün nesnel, yapısal kaynağının, kapitalizmde **üretim ilişkileri** içinde yer aldığını göstermektedir. Kapitalizmde iddia edildiği gibi “komuta siyasette” değildir. Değer yasasını, ücretli emek ilişkisini, sermaye birikiminin gereksinimlerini kapsayan üretim (ekonomi) alanı ile politikayı, devleti, kültürü, ideolojiyi kapsayan yeniden üretim alanı arasında diyalektik bir ilişki vardır. Marx'ın temel analizi kapitalizmin nesnel gelişim dinamikleri (sermaye birikiminin çelişkileri ve hareket yasaları) ile öznel dinamikleri (sınıf mücadelesinin güç dengeleri) arasındaki diyalektik üzerine oturmaktadır. Marksizm tarihin dinamiğini analiz ederken toplum yapısıyla (“üretim ilişkileri”) üretici güçler arasındaki diyalektik ve çelişkili ilişkiden hareket eder.³⁰ Sınıf mücadelesi bu ilişkide tarihsel dönüşümü sağlayan kilit öneme sahip bir **dolayım**dır. Başka türlü ifade edersek, kapitalizmde bir ana eğilim olarak üretim ilişkilerinin çelişkileri ve bunun sermaye birikimi üzerindeki etkileri politika ve devlet üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Elbette sermaye kesimleri ve bunların ortak çıkarının ifadesi olarak devlet politika alanında sermaye birikiminin tıkanmasını önlemeye dönük tedbirler alır (karşı eğilimler); ancak bunlar ana eğilimin, yani aşağıda daha ayrıntılandırılacak kâr oranının düşme eğiliminin sınırları içinde hareket eder. Örneğin devlet müdahaleleri kâr oranının düşme eğiliminde ifadesini bulan emek ile sermaye arasındaki çelişkileri erteleyebilir, ama ortadan kaldıramaz, nihai olarak çözemez. Bunun anlamı sistemin belli tarihsel aralıklarla uzun dönemli yapısal bir krize girmesinin **kaçınılmaz** olduğudur. Krizin iddia edildiği gibi güç dengelerine bağlı olarak yönetilmesi ya da denetlenmesi mümkün değildir.³¹ Ancak krizden çıkış yukarıda öznel

29 Dünya Solu'nda olduğu gibi Türkiye Solu'nda da “adil küreselleşme” görüşünü savunanların, günümüz kapitalizmini “yeni ekonomi”, “post-Fordizm”, “küresel kapitalizm” gibi kavramlarla tanımlarken, Ortaçağ'ın feodal ilişkilerini ifade eden nitelermelere başvurması yalnızca ilginç bir rastlantı olmasa gerek. Vurgun kapitalizmi, küresel soygun düzeni (A. İnsel), küresel haydutlar (A.Roy), Dünyanın Yeni Efendileri (J.Pilger, R. Sennett), küresel elit tabaka (ATTAC, R. Went), göçebe sermaye (Z.Bauman), İmparatorluk (Hardt/Negri) vb.

30 D. Milonakis, “The Dynamics of History: Structure and Agency in Historical Evolution”, *Science and Society*, vol. 61, no.3, Fall 1997, s. 303-329.

31 Krizlerin güç mücadelesine bağlı olarak önlenebileceğini ileri süren **olasılık kuramları** ile kaçınılmaz olduğunu (ve sadece bu açıklama tarzının Marx'ın analiziyle uyumlu olduğunu) ileri süren **zorunluluk kuramları** arasındaki ayrım için bkz. Anwar Shaikh, “Ekonomik Bunalımlar”, içinde: **Marxist Düşünce Sözlüğü**, yayın yönetmeni: Tom Bottomore, çeviren: Ali Doğan, İstanbul, İletişim, 1993, s. 174-178.

dinamikler olarak tanımlanan sınıf mücadelesinin seyrine bağlıdır.

Şimdi krizden çıkışın ön koşullarını kavramak için krizin nereden kaynaklandığına odaklanalım. Yukarıda da değinildiği gibi kapitalizmin dönemsel krizleri doğrudan üretim alanından, kapitalist sermaye birikiminin iç işleyişindeki çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Kâr oranının düşme eğilimi yasası, bu çelişkilerin yoğunlaştığı ağırlık merkezini ifade eden ve Marx'ın kapitalizmin gelişme dinamiklerinde en çok belirleyicilik atfettiği yasadır. Bu yasa üretici güçlerin sınırsız gelişmesi eğilimiyle var olan üretim ilişkilerinin korunması arasındaki çelişkinin temelinde bulunmaktadır.³² Yasa, kâr oranını düşüren bir takım etkenlerle, düşüşü engelleyen bir takım karşı etkenler arasındaki çatışma tarafından belirlenir.

Kâr oranının düşme eğilimi yasası şu temel önermeler üzerine inşa edilmiştir³³: 1) Bütün kapitalist faaliyetin temel yönlendirici gücü kârdır ve artık-değer de onun gizli temelini oluşturur, 2) Mümkün olduğunca çok artık-değer elde etmek için kapitalistlerin iş gününün uzunluğunu veya yoğunluğunu artırmaları ve her şeyin ötesinde emek verimliliğini artırmaları gerekir, 3) Aynı zamanda diğer kapitalistlerle etkin biçimde rekabet edebilmek için birim üretim maliyetlerini de düşürmeleri gerekir, 4) Emeye oranla değişmeyen sermayenin artması (sermayenin organik bileşiminin yükselmesi, yani üretimde artan makineleşme) hem emek verimliliğinin artması hem de üretim maliyetlerinin düşmesine yol açarken, genel olarak kâr oranını düşürücü etki yapar, çünkü sermayenin organik bileşiminin artış hızı, artı-değer oranının artış hızından fazladır, 5) çeşitli etkenler bu eğilime karşı koysalar da, yani kapitalistler kâr oranının düşmesi karşısında artı-değer oranını artırmaya çalışsalar da³⁴, bunlar belirli sınırlar içinde işler, öyle ki uzun dönemde artı-değer oranındaki artışlar, sermayenin organik bileşimindeki artışa karşı durmaz, kâr oranında uzun dönemli bir düşüş **başat** eğilim olarak ortaya çıkar.

Bir an için bu yaklaşımlarca ileri sürülen politik düzenlemelerin kâr oranının düşme eğilimini engelleyebileceğini varsayalım. Bu nasıl gerçekleşebilir? Yukarıda bunun artı-değer oranını artırıcı yollarla mümkün olduğunu tar-

32 Pierre Salama/Jacques Valier, *Ekonomi Politik El Kitabı*, çeviren: Bülent Özen, İstanbul, Gözlem, 1974, s. 113-117.

33 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Anwar Shaikh, age., s. 177; Kurtar Tanyılmaz, “Dalgaları Aş(ama)mak: Kapitalizmi Dönemleştiren Teoriler Üzerine Düşünceler”, *Praksis*, sayı: 5, Kış 2002, s. 323-357; Anwar Shaikh, “Azalan Kâr Oranı”, age., çeviren: Naif Satlıgan, s. 55-57; Sungur Savran, “Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması ve Yeni-Liberalizm”, içinde: *Dünya Kapitalizminin Bunalımı*, derleyenler: Naif Satlıgan ve Sungur Savran, İstanbul, Alan, 1988, s. 19-65.

34 Artı-değer oranını artırmak bakımından ek yöntemler arasında işçi sınıfının disipline edilmesi, reel ücretlerin düşürülmesi, çalışma saatlerinin artırılması vb. sayılabilir.

Devrimci Marksizm

tışmıştı. Üstyapıdaki değişimler ekonomi ya da aynı anlama gelmek üzere sermaye birikiminin dinamikleri üzerinde sadece emek üretkenliğini artırmak (örneğin yeni teknolojilerle) ya da artı-değer oranını yükseltmek (artı-değeri yeniden dağıtarak, örneğin ücretleri kısarak, işçilerin mücadelesini kontrol altına alarak vb.) üzere etkide bulunabilir. Ancak gerek emek üretkenliğinin yükseltilmesi gerekse de artı-değer oranının artırılması kâr oranının düşme eğilimini uzun süreli olarak engelleyemez. Şu nedenle: Marx'ın belirttiği gibi her bir kapitalist piyasadan olabildiğince pay ele geçirmeye ve rakiplerinin yerini almaya çabalar. Dolayısıyla kâr oranının yükselmesi yönündeki her çaba³⁵, artı-değer oranını artırarak ve/veya sermayenin organik bileşimini düşürerek kâr oranını artırma yönünde etkili olur³⁶. Bununla birlikte sistemin reformu üzerinde odaklaşan mücadeleler (ücretlerin yükselmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi) sermayenin akışkan olması ve dünya çapında rekabetin de şiddetlenmesiyle hem kârların düşmesine hem de maki-neleşmenin hızlanmasına yol açarak, kâr oranının azalması yönündeki hâkim eğilimi daha da artırır. Dolayısıyla devlet müdahalesiyle olsun ya da olmasın kurumsal yapılardaki ve düzenleme tarzındaki değişiklikler uzun dönemli krizi ortadan kaldıramaz.

Bu bağlamda Marx'ın "sermayenin önündeki engel sermayenin kendisidir" saptaması tam da kapitalizmin işçi sınıfının ve/veya sermaye sınıfının bilinçli eylemlerinden ve stratejilerinden bağımsız olarak krizler yarattığı içgörüsüne dayanır. Sermayedarların da kapitalizmin hareket yasalarına bağımlı olduklarının en iyi ifadesi herhalde dünyanın en büyük çip üreticisi Intel'in yöneticisi Andy Grove'un açıklaması olsa gerek. Grove, kendisine Intel'in neden rakiplerinin önünde kalabilmek için bu kadar yüksek harcamalar yaptığının sorulması üzerine şöyle cevap veriyor: "Bu tesislere milyarlarca dolar harcamak büyük risk. Ancak yapmasaydık, oluşacak pastadan pay alamadık. Şu anda saatte 150 mil hızla yokuş aşağı gidiyoruz. Bir yerlerde duvarın olduğuna eminiz. Ancak yapacağımız en kötü şey, durup birisinin bizi geçmesini beklemek olurdu."³⁷

Yukardaki tespitler bize, piyasa-devlet karşıtlığının kapitalist üretim tarzının gerçekliğini kavramada yetersiz olduğundan hareketle, sermayenin "küreselleşme" yönündeki stratejisinde zorlayıcı temel dinamiğin kârlılık

---

35 Bunlar daha yüksek sömürü yoğunluğu, daha düşük ücretler, daha ucuz değişmez sermaye, düşük organik bileşimli sanayilerin büyümesi, ucuz ücret malları sermayenin emek ve doğal kaynakların ucuz olduğu bölgelere göçü vb.

36 Anwar Shaikh, age., s. 56.

37 *Hürriyet Business Week*, 11.1.1998.

krizi olduğu sonucuna varmamıza yol açar. Bu krizden çıkış için ve artan rekabet baskısı altında her bir sermayenin kendi ulusal devletinin müdahalesine olan ihtiyacı azalmak bir yana daha da artmaktadır. Dolayısıyla piyasa-devlet karşıtlığından hareketle sermayenin artık “ulus-ötesi” bir nitelik kazandığı ve ulusal devletlerden bağımsızlaştığı önermesi, üretim alanındaki mülkiyet ve rekabet ilişkilerinden ve bunun politika düzeyindeki ifadesi olan ulusal devletlere bölünmüşlük olgusundan soyutlanmış bir analize ve böylece yanlış bir kavrayışa yol açar. Günümüzdeki ana eğilimler ve olgular tekil sermayelerin “ulus-ötesi” ya da “küresel” bir nitelik kazandığını hak edecek düzeyde değildir.

Öncelikle 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılan imalat sanayii ihracatının içinde 176 gelişmekte olan ülkenin payı sadece yüzde 25’te kalırken, 12 gelişmekte olan ülkenin payı yüzde 75 olmuştur³⁸. Öte yandan 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermaye yatırımının yüzde 75’i 12 ülkeye dağılırken geriye kalan 176 ülkenin payı yüzde 25’de kalmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının halen yüzde 75-80’i ileri kapitalist ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Bunun en temel nedeni şudur: Dünya pazarında artan rekabet, sermayelerin eskisinden daha fazla ulusal devletlerine ihtiyaçlarının artmasına yol açmaktadır, çünkü sermaye eskisine göre daha hareketlenerek farklı yerlere göç etmesine rağmen, diğer sermayeler karşısında asıl rekabet gücünü (ister teknolojik yetenek olsun, ister nitelikli işgücü) kendi **ulusal** kaynaklarına dayanarak elde etmektedir. Sermayelerin artan rekabette daha geniş pazar ve daha fazla kaynak ihtiyacının ulus-devletler açısından en önemli sonucu hem ülke içinde “yatırım ortamı”nı iyileştirmek hem de **bloklaşma** olarak ifade edilen bölgesel bütünleşme girişimlerini tesis etmektir. ABD’nin başını çektiği NAFTA, Japonya’nın başını çektiği APEC ve Almanya’nın başını çektiği AB bu bloklaşma eğilimlerinin somutlaşmasını ifade etmektedirler. Son yıllarda blok içindeki ticaret hacmi bloklararası ticaret hacmini aşma eğilimini sürdürmektedir. Dolayısıyla her şeyden evvel karşılaştığımız küreselleşme değil, olsa olsa emperyalistler arası bölgeselleşmedir, bloklaşmadır.

Öte yandan mali sermayenin spekülatif faaliyetlere yönelmesi, üretim alanında yeteri kadar kâr elde edememesinin ve üretim alanından kaçmasının bir sonucudur. Ulusal ve uluslararası kurumlardaki değişimler de aslında “üretim sistemi”ne uyumun değil, sömürüyü artırmak, özelleştirme, sosyal hakların ortadan kaldırılması, “rekabet devleti”nin oluşumu gibi amaçlar

38 Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 2002 yılında yayımladığı *Küreselleşmenin Sosyal Etkileri ile ilgili Komisyon Raporu*’ndan aktaran Faik Öztrak, *Milliyet*, 22.3.2004.

Devrimci Marksizm

doğrultusunda krize tepkinin bir ürünüdür.

Bunun yanı sıra dünya çapında kâr oranının düşme eğilimi karşısında bir karşı eğilim olarak sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma girişiminin en somut ifadesi olan özelleştirmeler, şirket birleşme ve satın almaları ve bunların yanı sıra şirket kurtarmalarında ulus-devletlerin oynadıkları rolleri, her gün gazete sayfalarında yer alan “milli” dirençleri ya da Dünya Ticaret Örgütü’nde yaşanan çatlakları ikna edici bulmayanlar için belki de liberal Thomas Friedman’ın “McDonell Douglas olmadan Mc Donald’s olmaz” sözü³⁹ hatırlatmakta fayda var. Artan uluslararası rekabetin şirketleri eskisine göre daha fazla oranda ulus-devletlerine bağımlı hale getirdiğinin bir başka örneği ise şudur: Piyasa güçlerini denetlemesi gereken uluslar arası kurumların eksikliğine dikkat çeken ve yakın zamanda sistemin çöküş tehlikesiyle karşılaşabileceğini söyleyen George Soros⁴⁰, iki yıl sonra Washington’daki teknisyen ve Merkez Bankası yetkililerinin gücünü azımsadığını itiraf ederek⁴¹, ABD’ye uzak ülkelerde meydana gelen gelişmelerin ABD’yi tehdit etmeye başladığı zaman bu teknisyenlerin müdahale edeceğini tahmin edemediğini belirtmiştir. Gerçekten ABD Merkez Bankası, Asya ve Rusya krizlerinin yaşandığı dönemde bütün gelişmekte olan piyasalardan sermaye kaçıışı başladığı sırada kredi faizlerini düşürüp piyasanın likidite ihtiyacını gidermiş, borçlanma maliyetini düşürüp yatırımların yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Yukarıda kârlılık krizine ilişkin yaptığımız saptamaların çıkarsaması, ne üretkenlik artışlarının (yeni teknolojiler) ve /veya yeni toplumsal düzenlemelerin (devlet müdahalesi ve/veya “kurumsal reformlar” biçiminde) sistemin krizden çıkmasına ve belli bir istikrar kazanmasına yol açacağıdır ne de dolayım alanına dönük taleplerle⁴² yapılacak politik bir mücadelenin başarı şansı olduğudur. Dünya kapitalizmi 1970’lerden günümüze üçüncü uzun kriz döneminden geçmektedir. Daha önce 1872-1896 ve 1929-1948 yılları arasında iki uzun kriz dönemi yaşanmış ve bunlar I. ve II. Dünya Savaşları ile sonuçlanmıştı. Kapitalizmin derinleşen krizinin kaçınılmazlığı karşısında, ancak kârlılık krizine yol açan üretim düzeyindeki emek ve sermaye arasındaki çelişkileri özümseyen ve buradan hareketle sınıf mücadelesini değerlendiren bir yaklaşım, sosyalizme ya da faşizme evrilebilecek bir geçiş anının ko-

39 McDonell Douglas ABD’nin savunma sanayisi alanında dünya çapında faaliyet gösteren şirketinin adıdır.

40 *Milliyet*, 20.6.1999.

41 *Radikal*, 13.8.2000.

42 “Haksız rekabet”, “sürdürülebilirlik”, “adil dağılım”, “küresel adalet”, “adil ticaret”, “Amerikan mallarına boykot” vb.

şullarına müdahale edebilir.

...Reformizme

Bu yaklaşımlar günümüz kapitalizmindeki sorunlu gelişmelerin nedenlerini aslında bütün laf kalabalığına rağmen toplumsal üstyapıda ve politika alanında bulmaktadırlar. Kapitalist üretim tarzının hareket yasalarındaki ilişkiler değil, toplumsal elitlerin içgörü noksanlığı ve akılcı olmayan davranışları yaşanan sorunların temel sorumlusudur. Eğer elitler isterlerse kapitalizm başka türlü de olabilir! Bunun en önemli politik çıkarsaması şudur: Sosyalist hedefler ile toplumsal öznelere üretim ilişkileri içindeki konumları arasında hiç bir mantıksal ve zorunlu bir ilişki olmadığından ya da kalmadığından, asıl amaç devlet organlarını hedef alan bir iktidar mücadelesinden çok, liberal devletin pekiştirilmesi ve demokratik reformudur (“radikal demokrasi”). Somutlayacak olursak, sermaye sınıfı için uluslararası Keynesçilik ve Avrupa tarzı refah devleti modeli hâlâ izlenebilir bir çıkar yol olarak görülebilir. Burada amaçlanan “vahşi kapitalizm”i evcilleştirmek, adeta “kapitalizmi kapitalistlerden korumak”tır. Ya da Alain Caille’in ifadesiyle, “tercih, kapitalizm ile sosyalizm, kapitalizmle komünizm, kapitalizmle İslamcı, Budist veya Afrikalı ekonomisi arasında değil, vahşi ve yıkıcı bir kapitalizmle uygar, yönlendirilmiş ve insanileştirilmiş bir kapitalizm arasında”dır.⁴³

1945 sonrası dönemde devlet müdahaleleriyle krizin düzenlendiği istikrarlı bir döneme değil, canlı sermaye birikiminin koşullarını sağlamaya dönük sınıf-içi (emperyalistler-arası) ve sınıflar-arası mücadelede işçi sınıfının yenilgisi üzerine kurulu geçici (1945-1970) bir dengeyi “altın çağ” olarak görmenin ve göstermenin başka gerekçeleri olsa gerek. II. Dünya Savaşı sonrası dönemin “Altın Çağ”ına duyulan özlemin ifadesi olan bu tür yaklaşımların nihai hedefi devleti reforme ederek ya da “sivil toplum” aracılığıyla devlet üzerinde baskı kurarak daralan pastadan daha fazla pay sahibi olmaktır.⁴⁴ Oysa yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi, kârlılık krizinin bir sonucu olarak artan rekabetle birlikte sermayenin böyle tavizler vereceği bir manevra alanı bulunmamaktadır. Kapitalizmin bu uzun krizden çıkışının ön koşulu yeniden kârlı birikimi sağlayacak kadar canlı sermayenin (işgücü) ve cansız

43 *Birikim*, Aralık 1997, s. 63.

44 Ahmet İnsel’in ifadesiyle. amaçlanan “küreselleşmenin kendisine karşı olmak değil, liberal küreselleşmeye karşı uluslararası şirketlerin ve uluslararası bürokrasinin denetleneceği ve boyun eğeceği bir özerk siyasal alanın oluşmasıdır.” *Radikal İki*, 29.10.2000.

sermayenin (makinalar) değersizleşmesidir. İşte küreselleşme ideolojisinin maddi temelini bu gerçeklikte aramak gerekir: Uluslararası sermayenin ulus-devlet sınırlarını ortadan kaldırarak bir dünya pazarı yaratma ve bu doğrultuda işçi sınıfını ulusal, etnik ve kültürel temellerde parçalama, bölme stratejisi izlemesi. Günümüzde giderek yoğunlaşan şirket birleşmeleri ve satın almaları kâr oranının düşme eğilimine karşı sermayenin merkezileşmesine ve yoğunlaşmasına yol açarak mücadele etmesini yansıtırken, bütün dünyada artan işsizlik ve “esnek” üretim, sefalet ücretlerinin bile aşağı çekilmesi (Çin tehdidi) ve kayıtdışı istihdamda artış işçi sınıfını dünya ölçeğinde rekabete sokarak dize getirme stratejisinin bir parçasıdır.

Liberal “küreselleşme” savunucularından Thomas Friedman *The World Is Flat* (Dünya Düz) adlı kitabında “dünya artık yuvarlak değil, düz. Baş döndürücü teknolojik devrimler dünyayı gitgide düzleştirdi” görüşünü ileri sürdükten sonra, küçük kızına öğüt veriyor: “Bak kızım, ben küçükken anem bana, ‘Tom, yemeğini bitir, tabağında bir şey kalmasın; Çin’de, Hindistan’da insanlar açlıktan ölüyor’ derdi. Benim sana tavsiyem daha farklı. Ben sana ‘ev ödevini yap, derslerine iyi çalış! Zira Çin’de ve Hindistan’da insanlar senin ilerde çalışacağın işlere gözlerini dikmiş, kıvranyorlar’ diyorum.”⁴⁵ Ya da George Monbiot’dan alıntılacak olursak: “Eğer İngiltere ya da Amerika’da yaşıyorsanız ve işiniz ağırlıklı olarak bilgisayar ya da telefona dayalı ise, 5 yıl içinde işsiz kalacaksınız demektir. British Telecom, British Airways, Reuters... Neredeyse tüm büyük şirketler bu tür işlerde çalışan elemanlarını kapının önüne koyup deniz aşırı ülkelerdeki ucuz işgücüne yöneliyorlar (...) İngiliz sömürge yönetimi, 200 yıl önce Hindistan’ın sanayileşmesini engellemiştir. Şimdi Hintli işçiler rekabette öne çıkarak İngiliz işçilerden rövansı alıyorlar.”⁴⁶ Bu cümleler sanırım küreselleşme tartışmasında sermayenin gerçek niyetini ve işçi sınıfında yaratmak istediği bilinci gözler önüne sermek bakımından yeterince açık olsa gerek.

Kapitalizmin kâr oranlarının düşme eğiliminde billurlaşan uzun bunalım döneminde, üretici güçlerin gelişmesi (yeni teknolojilerin varlığı, üretimin uluslararasılaşması) karşısında üretim ilişkilerinin (toplumsal olarak yaratılan fazla ürüne/değere üretim araçlarındaki özel mülkiyet sahipliğinden dolayı toplumun belli bir kesiminin el koyması ve bunu da ulusal devlet aracılığıyla zorlaması) bir ayakbağı olmasından kaynaklanan çelişkisi giderek yoğunlaşmakta ve kapitalizmin tarihinin önceki dönemlerine benzer şekilde sermayeler arasında şiddetlenen ekonomik savaş giderek “savaş ekonomisi”ne

45 Aktaran, Hasan Cemal, *Milliyet*, 10.11.2005.

46 aktaran Meral Tamer, *Milliyet*, 31.10.2003.

dönüşmektedir. ABD ile AB arasında gerçekleştirilen zirvede söz alan AB Dönem Başkanı İsveç'in başbakanının ifadesiyle, “AB'nin bundan sonraki misyonu ABD'nin dünya hegemonyasını dengelemektir.”⁴⁷ Günümüzde halen emperyalist ülkeler arasındaki askeri güç dengeleri eşit olmadığından, yapılan savaşlar belli bir “bölgede” bu güçlerin sınanması (başta Balkanlar ve Ortadoğu olmak üzere) ve gücünü diğerine kabul ettirenin “oyunun kurallarını” koyması şeklinde tezahür etmektedir. Irak Savaşı özellikle Avrasya'da bu oyun kurallarını diğerine dikte ettirmek amacıyla emperyalistler arasındaki gövde gösterisinin önemli bir durağı olarak görülebilir. ABD emperyalizminin henüz bu hegemonya mücadelesini kazandığına dair somut bir işaret yok, ancak bu girişimin bir bütün olarak dünya ekonomisi açısından “bumerang etkisi” yaratacağına dair kanılar her geçen gün güçlenmektedir.

Peki sermayeyi denetlemek mümkün mü ve hangi koşullarda? Üretici güçlerin mevcut gelişmişlik düzeyinde (yerli ya da yabancı) sermayeyi ulusal düzeyde sınırlamak ya da dizginleyerek bir tür **ulusal reformizme** ya da uluslararası kurumlarda rasyonel bir diyalog ve koordinasyonu tesis etmek, devletler arası tehdit, çatışma ve savaş olasılıklarının arttığı günümüz koşullarında **bölgesel ve küresel reformizme** bir geri dönüş mümkün değildir. Tek gerçekçi alternatif, işçi sınıfının uluslararası düzeyde işbirliği ve dayanışmasıdır. Oysa solda egemen “alternatif küreselleşme” yaklaşımları, teorilerini tam da farklı kimlikler, farklı kültürler, farklı çıkarlara dayandırarak (“ulusal çıkarlar”, “yoksul halk kitleleri”, göçmenler, “çokluk”) adeta işçi sınıfının bütünlüğünün ve merkeziliğinin artık önem taşımadığını ispat etmek üzerine inşa etmişlerdir.

4- Küreselleşmenin değil, kapitalizmin alternatifi için

“İlk büyük depresyon, birinci dünya savaşına yol açan koşullarda noktalanmıştı. İkinci büyük depresyonun sonu ise ikinci dünya savaşı oldu. Ya üçüncü büyük depresyonun sonu ne olacak?” (Müller-Plantenberg, 1985)

Neoliberalizmi ve “küreselleşme”yi sermayenin kârlı birikim olanakları yaratmak amacıyla emeğe karşı yürüttüğü bir saldırı politikası ve ideolojisi olarak ele almak gerektiğini ortaya koymaya çalıştım. Sınıf mücadelesini kırmayı, felç etmeyi amaçlayan bu strateji karşısında dünya kapitalizmindeki gelişmeleri ve sorunları bir “yayılmacılık” ya da “aptallık” olarak değerlendirmek yerine sermaye açısından 1970'lerden itibaren süregelen uzun ve yapısal krizin bir ürünü ya da ona bir cevap olarak gayet “rasyonel” bir proje

---

47 Milliyet, 5.6.2001.

Devrimci Marksizm

olduğunu kavramak önem taşımaktadır.

Günümüzde solda “alternatif küreselleşme” taraftarlığı ile bir tür Neo-Kautskyciliğin yeniden yaygınlaştığına tanık oluyoruz. Bu kavrayış bizi “yeni teknolojilere, üretici güçlerdeki gelişmelere karşı durmak anlamsızdır, önemli olan reformlarla bunun olumsuz sonuçlarını törpülemektir” görüşüne ikna etmeye çalışıyor. Halbuki böylesi bir yaklaşım aslında yukarıda yaptığımız muhakeme ışığında sermayeye krizden çıkışta omuz vermekle eş anlamlıdır. Burjuvazinin ve işçi sınıfının çıkarlarının uyumlu olduğu varsayımından hareketle kâr oranlarının düşmesini engellemek için sermaye ile emek arasında bir ittifak ve uzlaşma arayışının ifadesidir.

Reformist talepler açısından önemli olan, piyasaya ve devlete dokunmadan sermayeden pastadan biraz daha fazla pay almaktır. “Alternatif küreselleşme” yaklaşımı uzun krizin üretim ilişkilerinde yatan çelişkilerinin, kapitalizmin oldukça kırılğan bir dönemden geçtiğinin üzerini örterek, sosyalizm için mücadeleyi bir zorunluluk olmaktan çıkarmaktadır. Sendika bürokrasisi ve küçük burjuva muhalefet, orta sınıfın kaygılarından hareketle⁴⁸ “irade” ve “etik”e dayalı bir politika anlayışına yönelmektedir. Oysa gerçek Marksist muhalefet kapitalizmin uzun krizinin ve yaratacağı toplumsal altüst oluşun nesnel bir zorunluluk olduğundan hareketle, ancak uluslararası işçi sınıfının ve ezilen kesimlerin ulusal sınırlar ötesinde birlikte mücadele etmesi gerektiği sonucuna varır. Sosyalizm için mücadelenin başarılı olabilmesi açısından **hangi koşullarda** yürütüldüğünün iktisadi analizi önem taşımaktadır. Kapitalizmin içinde bulunduğu iktisadi koşullar doğrudan politik kararları ve gelişmeleri belirlemezler, ancak onların **sınırlarını** çizerler (“son tahlilde”nin anlamı budur). Sınıf mücadelesinin iktisadi üretim ilişkilerindeki dinamiklerle koşullandığını hiç unutmamak, sınıf mücadelesinin üzerine bastığı zemindeki değişimlerin farkında olmak tam da bu açıdan can alıcı öneme sahiptir.

Krizle birlikte mevcut kapitalist üretim ilişkilerinin bir tezahürü olarak sermayeler arasında artan rekabet bir yandan sermayenin uluslararasılaşmasına, üretici güçlerin gelişmesine yol açarken, öte yandan sermayelerin ulus-devletler şeklinde bölünmüşlüğü üretici güçlerin daha da gelişmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Trotskiy günümüz kapitalizmine benzer koşul-

---

48 Z. Bauman orta sınıfın kaygılarını çarpıcı bir biçimde ifade etmektedir: “Hareket halinde olmak yeni hiyerarşinin tepesindekilerle dibindekiler için kökten farklı, zıt anlamlıdır; bu iki uç arasında gidip gelen “yeni orta sınıf” bu zıtlığın asıl yükünü taşımakta ve sonuç olarak yoğun bir varoluşsal belirsizlik, endişe ve korku içinde yaşamaktadır” (Bauman, age. s. 11). Benzer şekilde Susan George da kendisi ile yapılan röportajda bu kaygıyı dile getirmektedir: “(...) sınıflar arası kavgaya tabii ki eskiden olduğu gibi devam ediyor, ama artık daha çok orta sınıflar tehlike altında” (C. Greffe, M. Greffrath, H. Schumann, age. s. 174).

ların geçerli olduğu 1921 yılında “Avrupa’da üretici güçlerin gelişimine dur diyen savaş değildir, savaşın kendisi, kapitalist egemenlik koşulları altında Avrupa’da üretici güçlerin daha da fazla gelişmesinin olanaksızlığından çıkmıştır” diyerek⁴⁹ bu gerçekliğe işaret etmişti. Hem küreselleşme tezini savunanlar hem de “alternatif küreselleşme”ciler üretici güçlerin gelişmesi anlamında bir eğilimi olgu olarak saptarken, karşı eğilimleri (devlet müdahalesi, bloklar arasında emperyalist rekabet vb.) inkar etmektedirler.

Eğer halen yaşamakta olduğumuz dönemin temel karakteri “küresel kapitalizm” diye nitelenen kapitalizmin farklı bir aşaması değilse, bilakis dünya giderek derinleşen bir krizden geçiyorsa, o takdirde sermayenin izlediği “küreselleşme” stratejisinin bizlere sunabileceği alternatiflerin bilincinde olmak gerekir. Bir tarafta finansal çöküş ihtimali, artan emperyalist bloklararası rekabet ve çatışma, öte yanda işçi sınıfı ve ezilenlerin devrimci seferberliği. Zaman “küreselleşme”nin değil kapitalizmin alternatifini düşünmenin, kapitalizme krizden bir çıkış yolu bulması için yardım etmenin değil, kapitalizmden bir çıkış yolu bulmanın ve bunun için mücadele etmenin zamanıdır.

---

49 Trotsky, “Dünya Ekonomik Krizi ve Komünist Enternasyonal’in Yeni Görevleri Üzerine Rapor”, [www.marksist.com/kitaplik/ceviriler/Trocki-Dünya Ekonomisi Uzerine.htm](http://www.marksist.com/kitaplik/ceviriler/Trocki-Dünya_Ekonomisi_Uzerine.htm), 4 Mart 2006.